

ILIRAC PODVOJENE LOJALNOSTI: PAVAO ŠTOOS KAO LATINSKI PJESNIK

D a r k o N o v a k o v i ć

Pavao Štoos (1806–1862) nije pjesnik kojim se hrvatska književna historiografija često bavila. Tiskan i uvažavan za života, posmrtno je uglavnom dobivao mjesto u čitankama, antologijama i prigodnim zbirka, a u književnopovijesnim pregledima spominjan je više po svojoj animatorskoj ulozi u preporodnom pokretu nego po svojim stihovima. Tek je djelomična iznimka njegova budnica *Nut! Novo leto! Mati — sin — zorja*, objavljena 1831, poznatija pod naslovom koji joj je nadjenao Gaj pretiskujući je u trećem broju *Danice* 24. 1. 1835: *Kip domovine vu početku leta 1831*. I ona spomen zaslužuje poglavito po svojem programatskom naboju, koji se emblematično očituje u poznatom prijekoru *Vre i svoj jezik ...*, upućenom sunarodnjacima čiji nehajan odnos prema jeziku znači i nehajan odnos prema vlastitom identitetu. Nije stoga pretjerano reći da je Štoos u percepciji potomstva *vates unius carminis*, u strožem zaključku, štoviše, *vates unius distichi*.

Za to spuznuće u zaborav postoje, dakako, mnogi razlozi, a jedan je od najvažnijih nisko mjesto prigodnoga pjesništva u žanrovskoj hijerarhiji kakvu izrijekom ili prešutno uspostavlja moderna književna historiografija. To vrijedi podjednako i za književnost hrvatskoga i za književnost latinskoga izraza, s tom nijansom da latiniste u očima kritičara ne iskupljuje ni dobronamjerna želja za jezičnim ili verzifikacijskim eksperimentom. Govoreći o Dubrovniku Kombol

je latinske prigodničare nazvao »legijom latinskih stihotovoraca«, a nije puno milosrdnije procijenio ni njihovu ulogu na hrvatskom sjeveru: i za Zagreb i za Dubrovnik granica je takva pjesništva upravo Preporod, »koji će svojim novim i ozbiljnijim shvaćanjem književnosti i pjesništva učiniti kraj toj društvenoj zabavi prigodnih literata«.¹

Zašto latinsko prigodno pjesništvo kraja 18. i početka 19. stoljeća ne bi ipak trebalo olako otpisati, pokušao sam obrazložiti u ovoj istoj ediciji na primjeru Tita Brezovačkoga.² U Štoosovu slučaju ta argumentacija, vjerujem, dobiva novu potporu: nije riječ o preteči, nego o sudioniku Preporoda; nije riječ o anonimnom *poputčiku* na rubu pokreta nego o najbližem Gajevu suborcu. U kombolovskoj stihotvoračkoj legiji Štoos nije običan legionar, pa ni pisanje na latinskom za nj ne može imati istu težinu kao za neke druge latiniste u nekim drugim vremenima. Napokon, činjenica što je jedan od najistaknutijih iliraca istodobno i jedan od posljednjih plodnih latinskih pjesnika na hrvatskom tlu dostojan je povod da se pokuša ispitati fenomen hrvatsko–latinske dvojezičnosti u književnosti Preporoda.

Istraživač koji je odlučio pozabaviti se književnom ostavštinom Pavla Štoosa ubrzo će se iznova uvjeriti da u nas književnopovijesna *damnatio memoriae* redovno povlači za sobom i izostanak bilo kakve ozbiljnije faktografske potpore. Hrvatska djela Štoosova popisao je još za pjesnikova života u svojoj pionirskoj *Bibliografiji hrvatskoj* Ivan Kukuljević, a da to nije bio jednostavan posao ni za suvremenika, svjedoči to što je 14 prvobitno popisanih naslova u dodatku povećao za još 9.³ Slijedeći svoju koncepciju Kukuljević, dakako, nije ni pokušao zabilježiti Štoosove latinske tekstove. Jedini ozbiljniji Štoosov biograf Stjepan Ortner zapisao je, doduše, da je »isprva ... pjevao jezikom tuđim, u kojem je usisao u školi misli svoje«⁴ — no o kakvim se i kolikim pjesmama radi nije ni pokušao odgovoriti. Za Štoosove latinske prigodnice jedini je bibliografski izvor Jurićev repertorij tiskanih djela hrvatskih latinista, kojemu je, kako je poznato, donja granica 1848.⁵ Golema je nepoznanica Štoosova rukopisna ostavština, od koje su zasada opisani tek neki hrvatski tekstovi.⁶

U takvim okolnostima tumač Štoosova latinskoga opusa mudro će postupiti ako se oslobodi iluzije da je uspio pribaviti i proučiti svu građu. No vjerujem da je 21 latinska prigodnica, s ukupno više od 3000 stihova koji su nastajali u rasponu od četvrt stoljeća, dovoljno reprezentativan uzorak da bi se na njemu pokušalo doprijeti do zaključaka koji nas u ovoj prigodi zanimaju.

Štoos se kao latinski pjesnik prvi put javio potkraj 1827. epicedijem u povodu smrti zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca: *Obitum ... Maximiliani Verhovacz de Rakitovecz ... quondam episcopi Zagrabiensis ... luget Orphanotrophium mediante Paulo Stoosz*. U trenutku kad je taj tekst predavao u tisak Štoos je jedva bio navršio dvadeset jednu godinu. Riječ je o konvencionalnom sastavku, elegiji u 66 stihova, koja pokazuje solidno poznavanje žanrovske prakse i jak utjecaj Ovidijeve lektire. U skladu s tradicionalnom podjelom uloga prigodničar istupa kao predstavnik ožalošćene zajednice, u ovom slučaju sirotišta koje je osnovao pokojni biskup. *Vates* zaziva Muzu, a potom predaje riječ uciviljenoj mladeži, koja poput tragičkoga zbora jednoglasno žali za dobrotvorom, oslanjajući se u svojoj tužaljci ponajviše na antičko slikovlje broda koji u najtežem času ostaje bez kormilara. Za buduću Štoosovu prigodničarsku praksu indikativno je uvrštavanje citata iz Vergilija, koji je u tekstu i posebno istaknut (23 = *Aen.* 6,362).

Drugi se put Štoos oglasio u drugom polugodištu iste školske godine imendanskom čestitkom protonotar u kraljevstva Josipu Kuševiću: *Carmen honoribus magnifici, ac spectabilis domini Josephi Kussevich ... nominis diem celebrantis in tesseram grati animi die 19. Martii anno 1828. pie dicatum a Paulo Stóosz ...* Zagreb, 1828. Iako je riječ o poklonu kakav je svaki ugledniji Josip mogao očekivati za Josipovo, izbor adresata i neki detalji u pjesmi upućuju na to da nije posrijedi tek rutinski *onomasticon*. Kušević će, kako znamo, dvije godine potom anonimno tiskati važnu raspravu *De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (Zagreb, 1830), a upravo će njemu biti posvećena i rodoljubna opomena *Nut! Novo leto!*. Štoos je zacijelo bio upoznat s Kuševićevim političkim pogledima, pa je stoga pohvalnu metaforiku (*patriae columna* = 13) i emocionalne apostrofe (*Blande Geni Patriae* = 53) nemoguće svesti na nasumične zahvate u bogatu žanrovsku riznicu. U formalnom je pogledu zanimljiva inovacija da heksametersku pjesmu (64 stiha) uokviruju akrostih i telestih. Taj akroteleut tvori dva elegijska distiha, koji su posebno otisnuti na kraju pjesme. Dok je drugi dio toga kolofona uobičajena čestitka, u prvom dijelu teško je previdjeti neke jasne političke poruke:

Vive diu felix! Patriae floreto columna! (65)
Spes et amor Regni, Zagrabiaeque decus!
Vive Tuis columen! Jam vivo Nestoris annos!
Et ni sideream sero subito domum!

Na kraju školske godine Štoos je sastavio zahvalnicu gimnazijskim profesorima: *Paedicteron quo clarissimis dominis regii Archigymnasii Zagrabiensis professoribus finito anno scholastico nomine suorum conscholarium ultimum in gymnasio vale dicit Paulus Stóosz ...* Zagreb, 1828. *Paedicteron (ili paedeuterion)* dobro je posvjedočena podvrsta latinskoga prigodnog pjesništva i u tom pogledu taj sastavak ne bi zasluživao osobitu pozornost. Ono što mu ipak osigurava posebno mjesto jest činjenica da je upravo Štoos na svršetku *humaniora* zaslužio čast da istupi u ime svojih školskih drugova, onoga razreda koji je — po Fancevljevim riječima — »hrvatskom preporodu dao četvoricu najistaknutijih prvoboraca ... Ivana Derkosa, Josipa Kundeka, Matiju Smodeka, Pavla Štoosa«. ⁷ Pod zajedničkom naslovnicom kriju se zapravo dvije pjesme: elegija u 108 stihova i *Ode in eodem Archi-Gymnasio Zelosissimo Humaniorum Scholarum Exhortatori oblata* u trinaest alkejskih strofa. Prva pjesma ponovljen je dokaz Štoosova prisnog poznavanja Ovidija, ali i zanimljiva po tome što se u njoj gotovo ravnomjerno smjenjuju zajedničko i individualno motrište, *nos* i *ego*. O narasloj pjesničkoj samosvijesti govore i rubne bilješke, od kojih je jedna komentar tehničke naravi, a druga glosa kojom se objašnjava smjela metafora (*lucida caeli cicindula = luna*: 99). Druga pjesma potvrđuje je dosegnute verzifikacijske vještine. Izbor najpopularnije Horacijeve strofe nije samo signal u kojem smjeru treba proširiti potragu za Štoosovim najinspirativnijim antičkim predlošcima, nego i najava o tome kako će pjesnik u sličnim prigodama postupati ubuduće: kad god bude pisao ode, Štoos će se služiti alkejskom strofom.

Sljedeće godine kao slušač filozofije Štoos je sastavio prvu inauguralnu čestitku, a povod je bio izbor novoga zagrebačkoga biskupa Aleksandra Alagovića: *Carmen reverendis dominis Seminarii dioecesanii alumnis, confratribus dilectissimis ... dum ... dominus Alexander Alagovich ... in episcopum Zagrabiensem clementissime denominaretur, in perennem laetitiae memoriam dedicatum a Paulo Stóosz.* Zagreb, 1829. Vjerojatno kao znak skromnosti valja tumačiti to da pjesma nije adresirana izravno Alagoviću nego Štoosovim kolegama u dijecezanskom sjemeništu kao sudionicima sveopćega veselja. Osim po opsegu — sa svojih 288 stihova ta je elegija dulja od bilo čega što je Štoos dotada napisao — pjesma je zanimljiva i po produbljenoj žanrovskoj svijesti o kojoj svjedoče podnaslovi, i po fabularnoj potki, i po činjenici da u njoj Štoos nedvosmisleno potvrđuje kako sebe ne doživljava kao pjesnika prolaznih pjesama. Elegija je podijeljena na *Augurium*, *Encomium* i *Vota*. U prvom odsječku

pripovijeda se o noćnoj viziji u kojoj se pjesniku na obali Save ukazuje Ovidije: njegove žalobne elegije *Ex Ponto* bude sjećanje na smrt biskupa Vrhovca. Elegijsko »ja«, ganuto tim doživljajem, šutke u sebi počinje razmatrati stanje domovine (*et tacita Patriae mente revolvo statum*: 32). U tužnom raspoloženju tješi ga Muza — ona ista, kako se objašnjava u bilješci, koja ga je nadahnula da oplache smrt prethodnoga biskupa (str. 5). U svojoj drugoj replici Muza otkriva što bi imao biti glavni oslonac utjehe: izabran je novi biskup koji, poput Kuševića prethodne godine, zaslužuje snažne pohvalne kvalifikative (*Regni Patriaeque Columna; Delicium Mundi; Gloria Gentis*: 119–120). Pripovjednu zadaću u sljedećem dijelu, enkomiju, preuzima autor, koji niže prelatove zasluge. Anticipirajući žanrovske ovlasti za kojima bi *lege artis* mogao posegnuti tek u posljednjem dijelu pjesme, Štoos biskupa naziva jamcem domovinskoga opstanka (*Sospite quo, dulcis Patria, sospes eris!*: 148), pod čijim će nadzorom rodna gruda postati raj (155–156). Na početku završnoga segmenta *Vota* ponovno nas čeka alegorija brodice koja se s pučine sklanja u mirne riječne vode i traži sigurne obale. Poslije svega nije nimalo čudno da taj zaštićeni kutak nosi upravo ilirsko ime: (*Ibis in Illyricas, quas nunc Savus alluit, oras, / Illic te teneram littora tuta manent*: 245–246).

Iako se u prvim četirima prigodnicama jasno uočava autorova izvanknjiževna zaokupljenost, te pjesme nisu ni politički manifesti ni programatski pokličići. Prijelomni trenutak u Štoosovu latinskom pjesništvu nastupa početkom tridesetih godina i podudaran je s promijenjenim raspoloženjem njegovih hrvatskih pjesama. Na početku desetljeća koje je otvorila Gajeva *Kratka osnova* i koje je doživjelo najžešće nacionalno vrenje Štoos je spjevao spomenutu budnicu *Nut novo leto* i komemorirao smrt bana Ignacija Gjulaja (*Noć horvatzke zemlje ...*). Poslije takva nedvosmislena opredjeljivanja za narodni jezik ponovno posezanje za latinskim nije moglo proći bez jasnoga očitovanja. Zbog toga se čestitka učitelju Josipu Schrottu na promaknuću u zagrebačkoga kanonika (*Reverendissimo domino Josepho Schrott ... dum in canonicum Zagrabiensem clementissime resolveretur, devote cecinit Paulus Stóosz ...* Zagreb, 1832) razlikuje od svih dotadanih Štoosovih prigodnica: u njoj se autorova apologija pokazuje važnijom i od svečanoga čina i od slavljenika. Godina je doista prekretna: pojavljuju se Draškovićeva *Disertacija*, Derkosov *Genius patriae*, Kundekova *Reč jezika narodnoga*, Gajevo *Slavoglasje iz Zagorja i Horvatov sloga i sjedinjenje* — a Štoos izborom medija barem naoko napušta zajednički tabor. Zbog toga se već

na samom početku pjesme, koja je ponovno zamašna (272 heksametra), tematizira odnos hrvatskoga i latinskoga kao književnih jezika. Prigodničar se gnjevno obraća Muzi koja ga nastoji zvesti na krivi put i pred domovinskom javnošću predstaviti kao krivokletnika. Na te će se obrambene stihove Štoos u autocitatima često vraćati, pa neće biti naodmet da na njih nešto opširnije podsjetimo:

*Quo me, Musa, vocas? Quo, quo seducere tentas
Infidumque cupis patriae me reddere terrae?
Illyricas vitare plagas Latiasque subire
Eccur me poscis terras tenuemque carinam
In mare committi, quo nonnisi cimba Maronis
Nominis ad portum potuit tranare perennem?
Me natale solum retinet, me Patria chara
Dulce ligat vinctumque fovet mihi pectus in ulnis
Mater amata suis, et nonnisi moesta cupressus
Dum superincumbens tumulo mea fata dolebit, (10)
A Te divulgum me, Patria chara, videbis!
Non igitur Latias tendam divisus in oras
Nec quaeram quod solus erat qui pascua quondam
Ruraque cum ducibus toto celeberrimus orbe
Concinit. Hospitibus plena est jam terra Latina.*

Štoosova se obrana opire o tri argumenta: rodoljubnu pjesnikovu dužnost, sumnju u dosezanje antičkoga uzora i prenapučenost latinskoga Parnasa. No Muza se pokazuje ne samo neumoljivom nego i fizički nadmoćnom, pa pjesnika protiv njegove volje diže do visokoga Apolonova stana. Ondje je vates nijemi svjedok raznolikih razgovora Apolona i Muza kojima se časti slavljenu Schrott, da bi mu napokon Kaliopa zapovjedila neka o tom božanskom domjenku izvijesti na latinskome. Takav zahtjev povlači za sobom rubnu bilješku, koja bi trebala osigurati da čitalac ispravno razumije Kaliopin nalog (*Hic non intelligitur Musis tantum linguam Latinam propriam esse, sed hanc latissime patere in mundo*: str. 8). No i poslije toga objašnjenja pjesnik se osjeća ponukanim naglasiti kako je pri izboru latinskoga stiha riječ o višoj sili (*sacri sunt nuncia Pindi./ Quae jussus fueram totum vulgare per orbem*: 181–182).

Da sam Štoos nije bio siguran u uvjerenost svoje isprike, svjedoči imendanska čestitka istom adresatu napisana sljedeće godine: *Carmen honoribus admodum reverendi, ac clarissimi domini Josephi Schott [!] ... dum sacram diem nominis recoleret, ex parte cleri iunioris ... devote oblatum a Paulo Stóosz ...* Karlovac, 1833. Pjesma (157 heksametara) otpočinje žestokim odgovorom latinskoj Muzi, u kojemu se ponavljaju prošlogodišnji protulatinski argumenti; od čitaoca se, štoviše, očekuje da se prisjeti na njih, jer se već u drugom stihu upozorava da je to ponovljen božičin pokušaj. No zarana, od jedanaestoga stiha nadalje, pripovijedanje preuzima Muza, koja se u obrani književnoga Lacija prvo poziva na njegovo općekulturno značenje. U njezinoj je replici, međutim, kudikamo zanimljiviji drugi argument, koji ističe latinski kao štit protiv mađarizacije, toga »trojanskoga konja«: zbog toga se za latinski zalažu i Kupa i Drava, i Sava i Dunav, a jedino pjesnik »radi na zatoru latinskoga kraljevstva«:

*Pro Latio pugnat dulcis tua Patria, vates,
Dum cavet ad muros ne ligneus ille subintret
»Instar montis equus« Scythicis fabricatus in oris,
Cui capiti duro fera vis sic lumen ademit
Ut longos nequeat terrarum cernere tractus.
Quidquid id est, renuunt haec lignea dona Croatae:
Nam norunt gladios occultos viscere molis (30)
Insidiasque novas Danaum, malefida dolosi
Queis caperet Patriam norunt lamenta Sinonis.
Heu! Non Trojanos faciet vis ulla Croatas
Necque sinent patres carorum in fata nepotum
Ut fiat similis perchara Croatia Trojae.
Pro Latio pugnat Colapis cum limite Dravi,
Depugnat Savus cum saevo fortiter Istro:
Et tu solus agis, pereant ut regna Latina,
Vates, dum Latias juras vitare Camoenas.*

Iako se ne protivi izriječom takvoj dijagnozi, *vates* nastavlja šutjeti, pa cijeli pripovjedni posao i nadalje obavlja Muza. Pošto se osvjedočila u njegovu stamenu odlučnost »da ne obrađuje tuđe njive dok njegova očinska polja žeđaju« (143) i Muza uzmiče, podsjećajući i sebe i čitaoca integralnim citatom na zavjet koji je

pjesnik izrekao u lanjskoj prigodnici (147–149). Poput početka pjesme, i posljednja četiri stiha pripadaju čestitaru, no dosljedan sebi on ni u njima ne preuzima očekivane žanrovske obveze, pa tako i trostruko »Vivat!« izgovara Muza: pjesnik samo kao očevidac vjerno prenosi njezine riječi.

Da je napetost između proklamiranih načela i neprekinute prakse latinskoga prigodničarenja postajala sve nelagodnija, svjedoči čestitka novoimenovanom đakovačkom biskupu Josipu Kukoviću, u kojoj se Štoos prvi put odlučio da latinski izvornik poprati hrvatskim prijevodom: *Flora suo flori seu Patria dignissimo filio ... Josepho Kukovich ... episcopo Diakovarensi, dum e custodiatu Zagrabiensi ... ad capessendam sedem suam Diakovarinum discederet; vale! canit, modulante Paulo Stóosz*. Zagreb, 1834. Budući da je ta pjesma po mnogočemu ključna za razumijevanje cjelokupnoga Štoosova pjesništva, čitalac će je u obje verzije naći na kraju ovoga priloga. *Personae carminis* su pjesnik, Flora, Muza i slavljenik Kuković, koji je nijemi lik. Pripovjedna je okosnica vrlo jednostavna. Pjesnik je u nevolji o kojem bi cvijetu pjevao u zimsko doba; susreće Floru, koja mu kazuje da je taj cvijet Kuković. U pjesmi, koja je prema antičkoj nomenklaturi *propempticon*, pozdravnica na ispraćaju, pohvale novoimenovanom biskupu smjenjuju se s pohvalama njegovu novom biskupskom sjedištu. Na kraju se, uz potvrdu alegorijske jednadžbe koja je bila naznačena već u glomaznom naslovu (Flora je zapravo Domovina, tj. Hrvatska), rješava i druga zagonetka: Muza je njezina sestra Slavonija. Zašto je Štoos u ovoj zgodi izabrao pjevati *Latine et Croatice*, doznajemo na 6. stranici knjižice: *da nezfalim y mili Narodnoztí nashoj, ter obchinskomu domolyubja Terszenyu nepomenykam; y da neprekershim laztoviti negda Zagovor* (slijede citati »*ex carminibus anni 1832/3*«: *Me natale solum ... Patria chara videbis; En amor in patriam ... patriis sitientibus agris*). Odlučujući se na to da u hrvatskom prepjevu elegijski distih zamijeni dvanaestercem, Štoos je unaprijed pristao na sadržajnu redukciju. Koliko god taj izbor verzifikacijskoga ekvivalenta nije revolucionaran čin, iz stihovnopovijesne perspektive takva odluka nije ni bezazlena: primjerice, njegov školski kolega i prijatelj Josip Kundek otprilike u isto vrijeme pokušavao je u hrvatskom rekreirati elegijski distih na načelima antičke metričke.⁸ U hrvatskoj verziji Štoos je nastojao kroatizirati mitski personal, pa je tako Apolon postao Lado, a Muza Vila. Olimp se kao toponim izgubio u hrvatskom prepjevu (53), ali da nije bilo lako lišiti se sve učene popudbine pokazuje *Pierius vertex* (11), koji je ostao i u prijevodu, doduše, kao proničniji *Parnasz*. S druge strane, Štoos

nije dirao u opseg pjesme — ostao je na dva stiha viška koja je nakupio odmah u početku, u prvih deset stihova; poštovao je fabularnu nit i poljodjeljsku slikovnost; ostavio je netaknutim alegorijski modus pjesme — štoviše, hrvatski čitalac lišen je i pomoći eksplikativnoga podnaslova. Posebno je zanimljivo da se u hrvatskoj prigodnici zatječu neki očevitni latinski kalkovi (usp. *si rem pandere fas est /27/ : ako szmem odpreti /29/; nodis verba soluta /40/ : vuzel rechih ... preszechen /42/*).

I druga pjesma iz iste godine oblikovana je kao alegorija: *Coelestis Sem, Cham, et Japheth columbam suam olivae ramum Zagrabiae invenientem et post 50. annos secundum iter ex arca fauste suscipientem, sive Excellentissimum ... dominum Alexandrum Alagovich ... evoluto 50mo. sacerdotii sui anno secunditias celebrantem ... fides, spes et charitas devote salutant, vate Paulo Stooz ...* Zagreb, 1834. Riječ je o dugoj heksameterskoj čestitki (263 stiha) Aleksandru Alagoviću na 50. obljetnici misništva. Pjesma počinje snoviđenjem: brodeći uzburkanim morem preplašeni pjesnik iznenada shvaća da nije posrijedi obična oluja nego opći potop. Ukazuju mu se tri osobe, za koje ispočetka vjeruje da su Parke, potom u njima prepoznaje Šema, Hama i Jafeta, da bi mu napokon Muza objasnila kako je riječ o Vjeri, Ufanju i Ljubavi. Pojavljuje se golubica sa zelenom grančicom koja lađu usmjerava prema Zagrebu: to je sam biskup Alagović. U raspletu alegoreze ispostavlja se da je hrvatski glavni grad biblijski Ararat; da je Zagreb pod biskupom Alagovićem doista najsigurnija luka svih brodolomaca, potvrđuje i Muza, i to napismeno, jer je od plača u međuvremenu izgubila glas (241–254). Iako pjesma nije opterećena hrvatsko–latinskim polemikama, duhovita isprika na samom kraju pokazuje da Štoos nije smetnuo s uma paradoksalnost vlastita položaja: pjesma nije spjevana na hrvatskom jer je san koji je pjesnik usnuo bio na latinskom (*At, Patria, ignosces, quod non sim voce Croata:/ Somnia nam noctu fuerant mihi voce Latina: 262–263*).

Premda se Štoos, odmah pošto je Gaj u *Danici* uveo novi pravopis, u *Bratinskoj reči* žestoko okomio »na one viteške pisce, koji vu dijačkom jeziku za prve naroda našega skvaritelje, za pokojne najmre Rimljane knjige pišu«, sam nije prestajao pisati latinski. Poslije trogodišnje stanke povod za novu latinsku prigodnicu pružilo je ustoličenje Jurja Haulika za zagrebačkoga biskupa: *Carmen honoribus excellentissimi, illustrissimi, ac reverendissimi domini domini Georgii Haulik, praexistentis el. episcopi Pristinensis ... dum Viennae feriis autumnii 1837 in Antistitem Zagrabiensem solenni ritu consecraretur, cernue dicatum Vate*

Paulo Stoós. Zagreb, 1837. U 372 heksametra Štoos varira otprije poznate pripovjedne situacije, i iznova obrazlaže hrvatsko–latinsku jezičnu dvojbu. U općoj žalosti koja vlada nakon smrti biskupa Alagovića iz groba se poput Feniksa diže ilirska Muza (*ex bustis ceu Phoenix illyra Musa, / Musa suae Patriae, percharae Gentis amatrix / Prodiit in lucem*: 59–61) i odlazi na carski dvor da od Ferdinanda izmoli postavljenje novoga duhovnoga pastira. Car dobrostivo pristaje i uručuje Muzi biskupske insignije. Vesela božica prvo odlazi do Apolona da mu priopći radosnu vijest. Apolon joj omogućuje da načas baci pogled u budućnost, a potom se Muza vraća na zemlju, u Beč, gdje novi biskup treba biti posvećen. Slijedi opis svečanosti, uključujući i Haulikovo obraćanje Muzi, koja preuzima na sebe da bude vjesnica njegova skoroga dolaska u biskupijsko središte. U samom uvodu pjesme Štoos pomirbeno priznaje latinskom jeziku golemu kulturnopovijesnu ulogu, ali ga odmah potom proglašava oruđem bogataša koje siromahe ostavlja u tmini (49–53). Poslije toga kratkog ekskurza, u više od dvjesto stihova o jezičnom pitanju ne doznajemo ništa. Tek pri rastanku Muze i Apolona odlučuje se Štoos za ispriku — i to okolišnu — zbog neobičnoga postupka ilirske Muze koja mimo očekivanja ne pjeva svojim materinskim jezikom. Razlog je tomu nalog Febov, ali on vrijedi samo privremeno, dok se pjesma ne prevede na hrvatski, a »plemeniti narod ne prestane biti podanik Latinskoga kraljevstva«:

Musa autem Latia, quae vidit, voce notavit: (280)
Nam sic ipse senex Phoebus persuasit eidem,
Donec in Illyricam vertat sua sacra loquelam
Et regni Latii gens nobilis esse colona
Desinat.

Dio svoje jezikoslovne zaokupljenosti Štoos nije uspio integrirati u pjesmu, pa se time pozabavio u opsežnoj bilješci. U njoj brani samosvojnost ilirskoga kao jednog od četiriju »sunca Slavije«, uz ruski, poljski i češki. U istom kontekstu pozornost privlači i popis uglednih domaćih književnih prethodnika, koji po svojoj prilici ima vrijednost osobnoga lektirnoga kanona.⁹

Sljedeće, 1838. godine, biskup Haulik bit će jedini adresat Štoosovih latinskih prigodnica. Prva od dviju jest *onomasticon* u povodu njegova imendana 24. travnja: *Onomasticon honoribus excellentissimi, illustrissimi, ac*

reverendissimi domini domini Georgii Haulik ... episcopi Zagrabienensis nominis diem 24. Aprilis 1838 ter fausto omine recolentis, oblatum a Paulo Stoós. Zanatski korektna pjesma protječe u očekivanom tonu, sve do posljednjih stihova (95–104), u kojima se pjesnik na obali Save susreće s ilirskom Muzom. Već sam pogled na nju dovoljan je da pjesniku iz ruku ispadne »latinska trzalica« (99). Preostali dio čestitarova posla, izricanje dobrih želja (*vota*), došljakinja preuzima na sebe, progovarajući pri tom hrvatskim. Zanimljivo je da u ovom slučaju — za razliku od Kukovićeve *Flora suo flori...* — Štoos smjenu heksametra i pentametra u elegijskom distihu nastoji u hrvatskome dočarati alternacijom osmerca i sedmerca (*Bože! živi našeg draga / Otca i episkopa ...*).

Čast banskoga namjesnika koja je Haulika dopala iste godine povod je druge prigodnice, ode u deset alkejskih strofa: *Ode honoribus excellentissimi, illustrissimi, ac reverendissimi domini domini Georgii Haulik ... episcopi Zagrabienensis, ... dum in excelsi regnorum Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae banalis officii regium locumtenentem benigne resolveretur, oblata a Paulo Stoós.* Zagreb, 1838. Kao i prije četiri godine, i u ovoj je prilici Štoos poželio da latinski izvornik poprati vlastitim hrvatskim prepjevom, podsjećajući ponovno čitaoca na svoj poznati rodoljubni zavjet i dodajući kratko objašnjenje za primijenjeni stihotvorni postupak.¹⁰ Kako se Štoos snalazio u različitim medijima najbolje će pokazati usporedba prvih triju strofa u objema verzijama:¹¹

*Immensa portans Indica munera
 Gemmarum acervos, vasaque eburnea,
 Navis, profundo, quod procellis
 Non agitur, et aestuantis*

*Irâ Noti, concrediva flumini,
 Attinget oras prospera patrias,
 Focosque, et aras, et penates
 Merce sua patrios beabit.*

*Antistes! Isthoc flumen amabile
 In Te profundo gurgite consilii* (10)
*Decurrit, ingenti carinâ
 Quae tria regna valet, gravatum.*

Ka možne nosi darove Indie
Bisera silu, i zubah slonovih
Ladja dubokomu potoku,
Kojeg u valove ljuti vihar

Nikad neuzpiri, mudro zaufana,
Jezdit će k svojoj sretno domovini,
Ognjišta, i još hrame božje
Darivajući svojime blagom.

Glavo duhovna! ova tak ugodna
U Te dubokim reka tumačenjem
Protiče, ladjom goropadnom
Trojednog žezla natovarena. (10)

Nije teško uočiti da Štoosov eksperiment nije osobito uspio: dok stega stiha ne šteti razumljivosti latinskoga izvornika, sintaksa hrvatskoga prepjeva na ozbiljnoj je kušnji, a latinizmi na leksičkoj razini dodatno ga opterećuju. Koliko god bi sam teško pristao uz takav zaključak, Štoos se očigledno lakše snalazio u jeziku »pokojnih Rimljana«.

Na izmaku desetljeća Štoosu se ponovno pružila prilika da iskaže poštovanje negdašnjem učitelju Josipu Schrottu, koji je časti beogradskoga i smederevskoga biskupa pridodao čast goričkoga arhiđakona i vranskoga priora: *Honoribus illustrissimi ac reverendissimi domini domini Josephi Schrott, consecrati episcopi Belgradiensis et Semendriensis ... dum e custode et canonico cathedralis ecclesiae Zagrabiensis in praepositum majorem et Auranae priorem nec non archidiaconum Gorensem et Zagoriensem clementissime resolveretur, devote canit Paulus Stoós*. Zagreb, 1839. U pjesmi koja ne odaje osobit utrošak vremena i snaga najzanimljiviji je dio svjedočanstvo o nevoljama kojima je pjesnik izložen. Zagonetna formulacija ne dopušta da se jednoznačno utvrdi o čemu je riječ, ali usporedba s Josipom kojega su prodala braća daje naslutiti da se po svoj prilici radilo o osobama iz najbliže Štoosove okoline.¹² Iz prigovora ne izviru samo povrijeđenost nego i samosvijest neuobičajena za prigodničara: poput svojih antičkih uzora i Štoos polaže pravo na *nomen vatis* (149).

Kao Haulikov tajnik Štoos je imao nepisanu obvezu da komemorira sve važnije datume u biskupovu životu. Nije zacijelo za svaku od tih zadaća uvijek nalazio podjednako snažno nadahnuće, pa je tako u istoj, kratkoj pjesmi od 37 heksametara 1840. proslavio i rođendan (20. IV. 1788) i imendan biskupov (24. IV.): *In natalem et nominis diem excellentissimi domini Antistitis Zagrabienis Georgii Haulik ... actu in regni comitiis jura Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae regnorum gloriose sustinentis*. Ispodprosječan dojam ne popravljaju ni figuralni ukrasi otisnutim masnim slovima (*Et velis et valeas ...*: 22), ni političke aluzije (*Slavâ ... de Gente Sacerdos*: 19), ni kurzivom istaknuti citati iz rimskih pjesnika, od kojih je dvostruko potvrđeni Vergilijev: *Semper honos nomenque Tuum laudesque manebunt* (*Ecl.* 5,78; *Aen.* 1,609) izabran za kodu pjesme (37).

Nisu jasne pobude zbog kojih je Štoos iste godine svoju čestitku novoimenovanom splitsko-makarskom biskupu Josipu Godeašiju objavio anonimno: *Laetissima Cyllenii Dalmatici nuncia de illustrissimo ac reverendissimo domino domino Josepho Godeaši ad episcopalem ecclesiarum concathedralium Spalatensis et Macarensis sedem clementissime elevato pia unius Musae Zagrabienis erga Illyricum praesulem adhaesione, et patriotico amore adornata, atque ab uno e civitate Macarensi sacerdote, pietate erga suum praesulem ducto, typis vulgata*. Zagreb, 1840. Da je upravo Štoos tajnovita *una Musa Zagrabienis* otkriva *motto* na drugoj stranici, koji ponavlja omiljele autorove programatske stihove iz 1832: *Me natale solum ...* Čestitka, spjevana u 115 heksametara, objavljena je iste godine kad je Gaj poduzeo poznato putovanje po Dalmaciji (koje će, uostalom, i sam Štoos uskoro proslaviti hrvatskom prigodnicom). Za razliku od prethodne pjesme, u ovoj se jak citatni ukras našao na početku; primjereno geografskom okružju posuđen je od Lukana (4,404). Izlet onkraj Velebita daje povod i za filološke digresije, kao što je originalno tumačenje oronima »Mosor«. ¹³ Sukladno žanrovskoj tradiciji svečar zaslužuje niz dalekosežnih epiteta, među kojima se osobito ističe »Patronus Illyricae Musae« (27–28). Da pjesma računa i s političkim poslanjem novoga prelata, vidljivo je iz brojnih detalja u kojima se evocira slavna prošlost Ilirika; zaborav časnoga ilirskoga imena povod je za gorku jadikovku (*Illyricae gaudete plagae, quae triste doletis/ A proprio proprium nesciri sanguine nomen*: 40–41). U labavoj kompoziciji s mnogo osamostaljenih epizoda pozornost privlači parafraza Očenaša koja se nalazi na kraju pretposljednega segmenta pjesme (70–80).

Na vlastitu želju Štoos je 1842. preuzeo župu u Pokupskom, gdje mu je bilo suđeno ostati do kraja života. Odlazak iz Zagreba nije ga, barem u prvi čas, odvratilo ni od političkoga djelovanja ni od književnosti. U listopadu je proslavio inauguraciju novoga bana Franje Hallera: *Patriotica sensa excellentissimo ac illustrissimo domino domino comiti Francisco Haller de Hallerkeö ... in regnis Dalmatiae, Croatiae & Slavoniae diebus 17. et 18. Octobris 1842, banalem dignitatem capessenti, ex parte nationalitatis Illyricae cultorum cernue dicata per Paulum Stoós ...* Zagreb, 1842. Na naslovnici te stihovane latinske čestitke, koju je objavila Gajeva tiskara, ponosno je otisnut grb Trojednice, a središnje mjesto simbolički zauzima ilirski grb s polumjesecom i Danicom. Pokret je na vrhuncu — to je godina pobjede nad mađžaronima u Zagrebačkoj županiji — pa se trijumfalno ozračje osjeća i u Štoosovim stihovima. Već na početku govori se o odsudnoj ulozi koju ilirske Muze imaju »u ovom velikom trenutku svete borbe« (5), a nedugo potom opširno se podsjeća na hrvatske zasluge za Europu i kršćanski svijet (29–35). Svečanost je povod i za detaljnija heraldička objašnjenja, pa se tako uz »plemenita čela« i »grive« dalmatinskih lavova (64) tumači i simbolika crveno–bijelega šahovnice (70). Na kraju pjesme (koja je inače heksameterski *hecatonstichon*, iako se to nigdje izriječom ne kaže) izriče se nada kako će novi ban razumjeti pravu narav »naših težnja« i cilj ilirskoga pjesništva (*Quis scopus illyricae Musae*: 97).

Ubrzo nakon te prigodnice, prepune političkoga optimizma i nacionalnoga samopouzdanja, uslijedilo je grubo trijeznjenje: početkom 1843. zabranjeni su i ilirski grb i ilirsko ime, pa se i Štoos, poput ostalih suboraca, mogao osvjedočiti u naivnost krilatice *Aula est pro nobis*. Kako se čini, više od četiri godine nije tiskao nijedan latinski stih. Oglasio se u proljeće 1847. dvjema imendanskim čestitkama. Prva je upućena njegovu negdašnjem učitelju i čestom adresatu njegovih prigodnica Josipu Schrottu: *Patriotica sensa illustrissimo, ac reverendissimo domino Josepho Schrott ... ad ter faustum nominis diei auspiciam anno 1847 submisae deprompta per Paulum Stoós ...* Zagreb, 1847. U pjesmi izrazito neuravnotežene strukture slavljenuku je pripalo tek posljednjih dvadesetak od ukupno 88 heksametara. Uvodni dio posvećen je opisu idilične mjesečine koju naskoro kvare grmljavina i oluja: dometnuta alegoreza upućuje čitaoca na to da meteorološku mijenu prvo shvati kao sučeljavanje oko jezika (*sic patrius cantus placuit non omnibus aequae*: 20), a potom i kao politički sukob (*deventum ad praelia tandem*: 25). Mir među neprijateljskim stranama uspostavlja bog

Morfej, koji za smirenje, već prema iskazanoj strastvenosti, udjeljuje jedno, dva, tri ili tisuću zrnaca maka (28–33). Taj silom uspostavljeni red mogla bi poremetiti zora, pa stoga treba poželjeti da se zajedno s njezinim zrakama pojavi i maslinova grančica (54–55). Kao što je prije osam godina u pjesmi naslovljenoj istom svečaru svoju sudbinu usporedio sa sudbinom prodanoga Josipa, tako i ovdje Štoos, rabeći gotovo identične izraze, podsjeća na svoje nezadovoljstvo (58–60).

Drugi *onomasticon* iz te godine upućen je biskupu Hauliku: *Melos excellentissimo, illustrissimo ac reverendissimo domino, domino Georgio Haulik de Váralya ... episcopo Zagrabieni ... in sacrae nominis diei felix auspicium 1847. piissimo corde dicatum a Paulo Stoós ...* Zagreb, 1847. Tek nešto dulja od Schrottove (91 heksametar), ta je čestitka lišena bilo kakvih političkih natruha, u cijelosti posvećena slavljenju Haulikovih zasluga za uređenje Katedrale. S obala Kupe Muza polijeće za Zagreb, na putu susreće Iridu, koja je upozorava na ljepotu vitraja u stolnoj crkvi. Muza se ubrzo i sama uvjerava u zamašnost obnove, a njezinu pažnju osobito privlače novopostavljeni kipovi apostola. Na samom kraju pjesme »seoska Muza«, koja se žuri vratiti do »tora koji joj je povjeren«, želi biskupu sreću u životu, ali ga također ne propušta zamoliti da joj bude naklonjen (90–91). Krije li se iza toga poziva neki dublji povod, teško je utvrditi.

Ujesen iste godine, nepunih mjesec dana prije no što će Sabor donijeti odluku o ukidanju latinskoga kao diplomatskoga jezika, Štoos je heksametarskom pozdravnicom dočekao kraljevskoga namjesnika nadvojvodu Stjepana prigodom njegova posjeta Zagrebu: *Serenissimo domino caesareo–regio haereditario principi, et archi–duci Austriae Stephano, occasione gloriosissimae ejusdem, qua regii locumtenentis, in metropoli regni Croatiae die XXVI. et XXVII. Septembris MDCCCXLVII. apparitionis cernue dicatum*, Zagreb, 1847. Svojom vanjštinom to je klasični *isitirion* (*in adventum, in aditu*), ali sadržajem to je eminentno politička pjesma. Visok naboj najavljuje već naslovnica, u kojoj se Zagreb ne imenuje izravno, već se antonomazijom opisuje kao »metropolis regni Croatiae«. Prvi stihovi potvrđuju da nadvojvodu (koji će zbog svojih prougarskih stavova već sljedeće godine pod optužbom za veleizdaju morati odstupiti) ispod Sljemena ne čekaju samo konvencionalne apolitične laske: od hrvatskih krajeva prvo se mora upoznati s Jadranskim morem, »starom hrvatskom zvijezdom« uz koju leže »naše kolijevke« (3–4). Carski gost poziva se potom da posjeti sve hrvatske krajeve, uključujući i pogranične, u kojima Hrvati ginu za volju europskoga mira (*Atque Croatarum pariter confinia terrae, Terrae, ubi pro Europae mea gens est*

victima pace: 16–17). Nakon podsjećanja na slavnu hrvatsku vojničku prošlost slijede *gravamina*: na meti su oni koji pokušavaju zadržati i samo ime domovine i njezin jezik (42). Pomisao da bi Hrvat u vlastitoj kući mogao postati tuđinac i gost povod je za razvedenu rodoljubnu refleksiju:

Ah, proprium nomen suave est et Patria dulcis!
Ah, nil sicce fovet mortalia pectora nostra, (80)
Quam supremus honos in dulci pectore gentis
Inque suae propriae gremio dilectio matris!
Hoc natura dedit cuivis, quae maxima gens est
Et minimae Spartaee; Princeps et subditus aequae
»Cui meliore luto finxit praecordia Titan«
Quisque suis vivit, quivis et pectore gestit,
Ut decus et nomen Patriae perdulce levando
Se levet et gentis felix in corde quiescat.

Prema poznatoj navadi Štoos je važnost stihova istaknuo klasičnim citatom (Juv. 14,35). Na kraju pjesme ponovno je podsjetio nadvojvodu na hrvatsku samosvojnost, prebacujući krupno državnopravno pitanje u naoko bezazlenu formulu obraćanja (*Namque Suum Te nostra vocat, prout Hungara tellus:/ Ergo suum cuivis, quod erat, Tu porro reserva!*: 112–113).

Revolucionarna 1848. novi je medaš u Štoosovu životu. »Pod velikim duševnim pritiskom, što ga je kao vicearhidjakon svoga kotara doživio«, kako tvrdi njegov biograf, Štoos je napisao traktat protiv celibata *O poboljšanju čudorednosti svećenstva* i objavio ga tiskom u Zagrebu.¹⁴ Nejasno je jesu li ga pri tom vodile političke pobude (jedna od točaka »narodnoga zahtijevanja« koje je svestaleško izaslanstvo s Gajem na čelu odnijelo u Beč odnosila se i na ukidanje celibata) ili je riječ o nekim osobnijim razlozima: bilo kako bilo, ta mu je brošura pribavila mnogo neprijatelja i dugogodišnji spor s biskupom, s kojim se uspio izmiriti tek početkom 1852.

Povratak iz te nemilosti najavljuje prigodnica za koju se mjesto našlo upravo u Haulikovu *Zagrebačkom katoličkom listu*, epicedij Ivanu Krstitelju Birlingu, naslovnom biskupu skopljanskom i autoru pionirskoga hrvatskoga kulinarskog priručnika: *Piis Manibus illustrissimi ac reverendissimi domini Joannis Bapt. Birling, Electi Episcopus Scopiensis ... qui die 24. Martii 1852. pie in Domino obdormivit* (br. 14 od 3. travnja 1852, str.1). U dvadeset pet elegijskih distiha

pokupski župnik pokazuje da još uvijek zna kako se piše *Gebrauchslyrik*. Čitaoci od njega u ovoj zgodi i nisu mogli puno više očekivati: u prvoj godini otvorenoga apsolutizma, u kojoj je zabranjena čak i upotreba trobojnice, bila je dovoljna hrabrost nazvati pokojnika »dulce decus patriae« (2) i »Croatarum terris pulcherrima gemma« (37).

No i u rastućoj neslobodi i germanizaciji ilirski prvoborac nije zaboravio na svoje mladenačke ideale. Dokaz je za to posjet Franje Josipa Hrvatskoj, koji je Štoos ovjekovječio golemom odom u 59 alkejskih strofa: *Ode suae sacratissimae caesareo-regiae et apostolicae majestati Francisco Josepho I. ... dum Regnum Croatiae altissime dignaretur invisere, in perenne mnemosynon fidelitatis cernue dicata per Paulum Stoos ...* Zagreb, 1852. Uz neizbježne izraze podaničkoga ushita Štoos je uspio podsjetiti carsko i kraljevsko visočanstvo ne samo na nedavne Jelačićeve zasluge nego i na trajnu hrvatsku vjernost (*Nuper Viennae fida Croatia, / Stans ante muros, in salutem / Prona Tui solii perire!*: 14–16). Čitalac koji poznaje Štoosa iz preporodnih vremena s razlogom će pretpostaviti da su se i Amarilide, koje Franji Josipu pjevaju pean i na obali Save i na obali Jadranskoga mora (225–228), u završni dio pozdravnice uvukle ne toliko zbog vergilijevskoga ili teokritovskoga pastoralnoga ugođaja koliko zato da cara podsjetu na cjelinu hrvatskoga etničkoga prostora.

Za konačno pomirenje s duhovnim poglavarom najbolji je povod pružao krupan događaj koji je svojom važnošću daleko nadilazio crkvene okvire. Prerastanjem zagrebačke biskupije u nadbiskupiju Hrvatska je u vrlo osjetljivom području postala neovisna od Ugarske. Haulikovo promaknuće u prvoga zagrebačkoga nadbiskupa i svečanu inauguraciju 8. svibnja 1853. popratio je Štoos latinskom prigodnicom u 280 heksametara: *Vox pietatis in virtutes excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi domini Georgii Haulik de Várallya ... occasione solennis ejusdem in archi-episcopalem dignitatem inaugurationis, die 8. Maji 1853 peractae, humili metro concepta per Paulum Stoos ...* Zagreb, 1853. Kao svjedok povijesnoga događaja Štoos se nije želio poslužiti uobičajenom doskočicom o Muzi kao nesebičnoj posrednici radosnih vijesti, nego je za sugovornicu izabrao Pobožnost (*Pietas*), koja gotovo polovicu pjesme s panoramskim uvidom nabraja raznolike kreposti čelne osobe hrvatske crkve. *Decorum* njezina kazivanja podcrtavaju citatne posuđenice, poput udvojenih navoda iz Horacija (*Ep.* 1,17,25) i Ovidija (*Met.* 2,140: 79–80). Završni dio pjesme pripada opisu svečanosti u Katedrali, koje svojim pjevom okrunjuje slavju

iz Jurje vesi. Koliko je Štoosu bilo stalo do toga da precizno zabilježi Haulikove zasluge za razvoj hrvatskoga glavnoga grada, vidi se po tome što se potrudio spomenuti toponim u izvornom hrvatskom liku kao *indeclinabile* uklopiti u latinski heksametar (*in pulchro 'Jurjaves' horto*: 233). Za personalni aspekt odnosa prema Hauliku zanimljivo je uvjeravanje da su osjećaji iskazani u pjesmi potpuno iskreni (*quod in hoc quaecumque canebam/ Carmine sinceri, Praesul, sint pectoris ignes*: 265–266).

Kurzorni pregled Štoosovih tiskanih latinskih prigodnica upućuje na dvije vrste zaključaka. Prvi se tiču njegova autorskoga opusa, i hrvatskoga i latinskoga. Unatoč zarana deklariranoj odbojnosti prema nehrvatskom pjesnikovanju, unatoč opetovanim prijekorima koje je morala slušati njegova latinska Muza, Štoos je ostao dvojezični pjesnik. Koliko god se sam nerado na to prisjećao, pokušavao prikriti nelagodu jakim rodoljubnim citatima i pridodanim prepjevima, zaprisegnuti ilirac u nizu se zgoda služio *voce Latina* recidivno kršeći »laztoviti zagovor«. Dakako, takva paralelna poraba ne može se promatrati samo kao jezikoslovni fenomen. U svojim hrvatskim pjesmama Štoos je pokušavao uspostaviti generički model s kojim se prvo susreo u tradicionalnom latinskom prigodničarstvu. Tužaljka u povodu smrti Julijane Gaj hrvatski je epicedij; čestitka Janku Draškoviću za sedamdeseti rođendan hrvatski je *genethliacon*; obraćanje Gaju nakon njegova povratka iz Dalmacije hrvatski je *carmen in reditu*; pjesma Janu Kolláru, »velikom pjesniku i uzajamnosti sveslavjanske neumrlomu spisatelju«, hrvatska je pozdravnica *in adventu*; imendanska čestitka Gaju spjevana za 25. kolovoz 1841. hrvatski je *onomasticon*; zdravica Jelačiću u povodu njegova imenovanja na bansku čast 1848. hrvatska je inačica latinske inauguralne čestitke kakvu je šest godina prije u istovrsnoj prigodi dobio Franjo Haller. Napokon, kako pokazuje oda Hauliku iz 1838, Štoos se barem ponekad bavio mišlju da u hrvatskom rekreira i neke antičke metričke modele.

Iako je višekratno iskazivao drukčije nakane, Štoos nije uspio svoje hrvatske pjesme poštedjeti od antičkih alegorija, egzempla ili personala. Tako je, primjerice, u slavenofilskom zanosu u Kukovićevoj *Flora suo flori* Apolona i Muzu pretvorio u Lada i Vilu, ali četiri godine potom u spomenutoj odi Hauliku pojavili su se Solon, Nestor, Katon i Aristid; Gaj, ta zvijezda »iz Zagorja, od prastara/ Čeha, Leha, Meha grada«, na povratku iz Dalmacije slušao je kako je »svih Ilira jedna duša/ od Tebanskih vrata jača«. Pažljivi čitalac obiju verzija

Kukovićeve prigodnice otisnute u prilogu lako će ustanoviti koliko je sintaksa latinskoga predložka, čak i interpunkcija, utjecala na hrvatski prepjev.

Štoosov neuspjeh da se oslobodi sjene »pokojnih Rimljana« znakovit je za cjelokupnu preporodnu književnost. Na tragu romantičarskoga uvjerenja da je samo narodni jezik dostojan tumač narodnoga duha najborbeniji su ilirci latinsku sastavnicu nacionalne književnosti doživljavali kao *corpus alienum*. No antička se paradigma pokazala iznimno žilavom, pogotovu kad je riječ o žanrovskom repertoaru. Budući da ne postoji jezična barijera, protok tema i motiva, oblikotvornih i stihotvornih postupaka u Preporodu je jednako živ kao i prije. Povremeni povici na remetilačku narav latinske produkcije još u četvrtom desetljeću 19. stoljeća nemaju nikakva ozbiljnijega utjecaja na koegzistenciju dvaju jezičnih i književnih medija. Latinski je napokon valjalo ukloniti jer je bio smetnja oblikovanju moderne nacije, ali taj iznuđeni obračun nije pobudio prekomjerne strasti niti izbrisao svijest o važnosti latinističkoga naslijeđa. Isti onaj Ivan Kukuljević, koji je 1843. sa saborske govornice grmio kako nas »mrtvi jezik rimski ... drži za grlo, duši nas i nemoćne nas vodi i predaje živim u ruke«, četvrt stoljeća potom u predgovoru *Pjesmama Marka Marulića*, u simboličnoj, prvoj knjizi »Starih pisaca hrvatskih«, iznio je svoje »tvrdo osvjedočenje ... da pri pisanju povjesti književnosti starije dobe onih narodah europejskih, koji pripadaju zapadnoj kulturi i rimskomu vjerezakonu, treba svakako obzir uzeti i na one književnike, koji pisahu u tuđih jezicah, a ponapose na latinskom«; pri tome se »navlastito imamo mi Hrvati držati ... postojano ovoga načela, ako nećemo da nam sviet rekne, da se je sva književnost našega naroda sve do novijega vremena, kretala ponajviše samo oko bogoslovja u najnižjoj sferi i oko pjesništva«. ¹⁵

Upravo mirna kohabitacija latinskih i hrvatskih tekstova u prvoj polovici 19. stoljeća, čak i u godinama kad je preporodni pokret dosegnuo vrhunac, najbolje objašnjava zašto su u književnosti narodnoga izraza prosvjedi protiv klasicističke poetike bili mlaki ili čak potpuno izostajali. Ta neborbenost u artikulaciji vlastitih poetičkih načela nije, dakako, pomogla profiliranju stilske formacije, a otežala je i posao književnih historiografa stavljajući ih pred ozbiljan periodizacijski problem: kako i kada povući gornju granicu hrvatskoga romantizma. Iz te perspektive hrvatska latinistička produkcija druge četvrtine 19. stoljeća prestaje biti bizarna epizoda poredbene neolatinistike i postaje fenomen čije se implikacije za integralnu nacionalnu književnu povijest ne mogu sagledati s kroćeanskog vidikovca.

PRILOG:*

FLORA SUO FLORI, / SEU / PATRIA DIGNISSIMO FILIO/
ILLUSTRISIMO, AC REVERENDISSIMO/ DOMINO DOMINO/ JOSEPHO
KUKOVICH/ DEI, ET APOSTOLICAE SEDIS/ GRATIA/ EPISCOPO
DIAKOVARIENSI;/ DUM/ E CUSTODIATU ZAGRABIENSI,/ GENERALI
VICARIATU, ATQUE SINU CROA-/TARUM DIVULSUS AD
CAPESENDAM/ SEDEM SUAM/ DIAKOVARINUM/ DISCEDERET;/
VALE!/ canit, modulante/ PAULO STÓOSZ./ Sacri Officii Dioecesanii Jurato
Vice-Notario./ ZAGRABIAE./ Typis Francisci Suppan 1834.

Vos Flores patrii! Dilectae Lilia Matris!
Vos Viola, rubeis Germina mixta rosis,
Aut quaecunque virens patrii, dic, Ruris Arista!
Quod Germen patrium nunc mea Musa canat?
Et Tu chara Soli Cultrix, Materque paterni!
Dic Tua plus reliquis Semina sancta mihi!
Semina! maturum Veris — quae tempore Fructum,
(Sic mihi fatidicus dixit Apollo) ferunt. —
Plus flores Unum, simul et maturius Ipsum
Ex illis Germen — patrius Hortus habet. — 10
Et mihi Pierio Citharam de Vertice Musa
Tradit, ut huic Flori pollice pulsa sonet.
Quid mihi, Musa! refers? qualem de tempore brumae
Commemoras Florem, quem Lyra nostra canat?
Nunc liquidas Nardos, metuentes frigora Myrtos,
Nunc molles Violas immemor ipse cano!
Quo modo purpureus crescit Narcissus in Horto?
Et quo, quae celebrem, Lilia casta Loco?
Concidit in Campis rutilus flos omnis, et herba
Abs succo Veris tempora plangit humi. — 20
Sic ubi Zagrabie olim florentibus Agris;
Ingemui, siccis illacrymando Plagis;

* Radi potpunije usporedbe, tekstovi se prenose bez ikakvih izmjena, jedino su dodane oznake stihova.

Liliumi mili! Domovine Czvetje!
 Y vi, koje noszi rano Protuletje,
 Vi Fiolichize! v–traviczi zavite,
 Klinchezi! y Rose z–terneki prekríte!
 Y gdegoder jeszi Klichicza kâ mila,
 Povechmi, koj Czvetek naj mâ Zpeva Vila?
 Domorodneh Czvetov vszeh Roditelicza!
 Y Ti povech, koja je Tva bolysha klicza,
 Klicza! koja zrelog v–Protuletju szada,
 (Tak je rekel Lado) doprinasha rada. 10
 Ar vre jedna v–Czvetu Klicza jako zrela
 V–Domovine Vertu leposze razczvela;
 Y nut! iz Parnasza Vila zlatnu Ztrunu
 Dajemi, da Czveta Zpevam tog' Korunu.
 Ali kakvog', Vila! szada, kad je Zima,
 Czveta mi zpominash, kojeg Zemlya nima;
 Pak josh sham nazivam Klichicze disheche,
 Z–Rosiczami Myrte sznegasze bojehê! —
 Gde je koj z–Narciszi szada Vert napunyen?
 Gde je Liliumzki — Czvet koj neozrkunyen! 20
 Vszaki je vre prepal, y zpoterta Trava
 Nad zgublenem szokom v–merzleh szuzah plava.—
 Ovak Zagrebechkój, kâ je v–Czvetu bila,
 Kad zajavchem Zemlyi, zakajsze vszushila,

En aliquam casu gressu titubamus in herbam,
 Unde stat ante oculos mox Dea Flora meos:
 Audivi, dixit, quam sis querulatus amare
 Floribus ut blanda Voce locutus eras!
 Ast aliquod frigus, quod (si rem pandere fas est,
 Ignea fornacis tollere flamma nequit)
 Id frigus Tibi causa fuit, quod florida condam
 Arva Croatarum Floribus orba putes: 30
 Vade! sed aspectum mea prisca Rosaria, Vates!
 Ex quæis tot Tellus extera Dona capit.—
 Caeruleas, rutilasque Rosas — ibi, crede, videbis,
 Tempore quae brumae flore virente manent.
 Nec defleto Solum, quo sunt pulcherrima bina
 Hac sola Dono Lilia — Messe data —
 Unum stat Rupes inter sublime Marinas, —
 Djakova mox Aliud plaudet adesse sibi.—
 Haec ubi dixisset, Filum sermonis adeptam
 Obstupui, nodis Verba soluta videns; 40
 Insuper illa suos vertit Tibi, Djakova! vultus,
 Et blando tales edidit ore sonos:

* * *

Crescite per Valles molles, dic, Djakova! Flores!
 Crescite! nam vobis Ver geniale redit!
 Vix natum — quaerit tempus brumale sepulcrum,
 Aestivum Solem quaelibet hora vehit.—
 Zagrabicas Aurora rubens jam deserit Alpes,
 Et fert Slavoniis Lumina clara Plagis.—
 Djakova! felicitis jam cerne Cacumina Montis!
 Trans quae Sol Aevi Te melioris adit. 50
 Undique quam laeta, videas! Te Luce salutet!
 Quam Sua Luminibus Lumina grata Tuis!
 Cerne Caput placidum, terrestris Sydus Olympi!
 Et pro Te plenas, cerne! calore Genas!

Z-mezta poiduchi Travu szem nagazil,
 Y z-pod nye najenput bosju Floru zpazil.—
 Chula szem, velimi, kakszi narekival,
 Kak szi Czvet po Czvetu 'z Zemlye van pozival,
 Nego Te je Zima (ako szmem odpreti,
 Kâ pri topli pechi nedasze ogreti) 30
 Miszliti vchinila, da Horvatzki Verti,
 Ki szu negda czveli, vszi szu szad poderti.—
 Ali hodi gledat v-on moj Czvetnyak ztari,
 Z-kojeg ztrainzkem Vertom davajusze Dari,
 Tam chesh videt Czvetje plavo, y rumeno,
 Koje y chez Zimu oztane zeleno.—
 Pak netuguj onde, gde vu jednom Letu
 Daniszu v-naj lepszem Liliumi Czvetu
 Jeden med pechine Czvetnyaku pri Morju,
 Drugomusze Verti v-Djakovaru orju.— 40
 Kak to zreche Flora, ztalszem preszenechen,
 Ar je vuzel rechih vre szad bil preszechen, —
 Pak josh ona k-tomu milo zapopeva,
 Y prot Djakovaru glasz ovakov zleva:

* * *

'Zidi Djakovarzkeh po Dolinah Czvetje!
 'Zidi! k-Tebi ide Tvoje Protuletje,
 Komaj Ti rodyena, vreszi ische Groba —
 Zima, ter naztaje letne Zorje Doba. —
 Z-med Gor Zagrebechkeh Danicza sze zdise,
 Y Szlavonzkoj Zemlyi noszi trake blise; 50
 Djakova! pogledi Bregov na Verhuncze,
 kak izhadya Tebi dobrog' Leta Szuncze!
 Gledimu na trake vszikuda veszele,
 Koje ochi Tvoje videt szu selele;
 Y na milo Nyegvo protuletno Licze!
 Z-kojeg' dugo pojde Sar vu Tve Dolicze.

Hanc bene jam quondam didicisti noscere Stellam,
 Dum fuerat Solis lucida Stella Tui.—
 Et quam moerebas! dum, quo prodivit, in Ortum
 Inde vocata Jubar condidit Illa suum.— —
 Nescisti, redeuntis iter quo fine paretur,
 Cur recipit gremio Semina terra suo? 60
 Ex Stella Solem — ceu jacto Semine Fructum —
 Jam cernis; Vicibus prospera! plaude Tuis!
 Tu vero Sol Magne! vale! Sol Djakovarensis!
 Et canae Matris porro memento Tuae!
 Ah! Patriae charae, quae Te est enixa, memento!
 Et fecit Natum Moribus esse Suum.—
 In Te continuo nunc! nunc! jam Lumine fixo
 Laetitiae Lacrymas fundit amata Parens:
 Et jam divulso, valeas, Dulcissime! dicit
 Et nunquam Natus desine Corde meus! 70
 Dum non esse licet Matri Te Corpore junctum,
 Illius in memori Pectore semper eris.—
 Haec ubi finivit Florum pia Mater, obortis
 Flet lacrymis; Vati lumen utrumque madet;
 Tunc clamans: Fili! teneras me sumit in Ulnas,
 et retegat Faciem Patria chara suam.—
 At Dea Parnassi: Dilecta Croatia! quare,
 Ah! quare lugens, cur lacrymaris? ait;
 Ecce Soror Tua sum, nostras Is transit in Ulnas;
 Et mox Slavonicae prostat Imago Plagae.— 80

Tebi je od negda vre zadozt poznano,
 Kad za Zvezdu k-Szunczu bilo Ti je dano; —
 Terszi tusna bila, kada Zvezda ova
 Bila je v-szvoj Izhod onud zashla z-nova. — 60
 Niszi znala, zakaj nazad sze odpravlya,
 Kakti zakaj v—Zemlyu szeme sze poztavlya.
 Zato, kad iz Zvezde vidish Szuncze biti,
 Zpevajsi, ar szeme vidish v—Szad oditi. —
 Ti vre z-Bogom pojdi Szuncze Djakovara!
 Naj Ti bu v-pameti Tvoja Mati ztara
 Domovina Tvoja, kâ Te je rodila,
 Y, da budesh nyeini, z-lyubavjum kojila.
 Kak Ztaricza mila vu Te v-pira ochi,
 Y nad Tobum szuze od veszelja tochi. — 70
 Z-Bogom! Ti govori, z-Bogom! pojdi Mili!
 Neoztavi Majku v-nikakovoj szili!
 Od kê kad sze z-telom morash razdrusiti,
 Ona Tebe v-szerdczu navek che nosziti. —
 To Bosaicza 'zreche, y zprot sze razplache,
 Ter kad vszaka szuza sze v-me szerdcze ztache,
 Ona me objimlyuch z-krikne: Dragi Szine!
 Y nut! Licze zpazim drage Domovine. —
 Netuguj! z-Parnasza na to zkrikne Vila,
 Netuguj! Horvatzka!! Szeztra szem Tva, mila! 80
 K-kojoj On odhadya: ter odkrije Licze,
 Y nut! zprot Slavonzke zpazim Kip Kralyicze. —

BILJEŠKE

¹ M. Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnoga preporoda*. Zagreb, 1945, str. 327; 389.

² *Latinske pjesme Tita Brezovačkoga*, »Dani Hvarškoga kazališta« XXIII, ur. N. Batušić i dr., Split, 1997, str. 344–372 /str. 345–346/.

³ Usp. I. Kukuljević, *Bibliografia hrvatska*. Zagreb, 1860, str. 154–155; 225–226.

⁴ S. Ortner, *Život i rad Pavla Stoósa, hrvatskog pjesnika i svećenika*. Zagreb, 1907, str. XI.

⁵ Š. Jurić, *Iugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis. Pars I: Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita. Tomus I: index alphabeticus. Tomus II: Index systematicus*. Zagreb, 1968–1971; *Additamentum I (ad tomos I et II)*. Zagreb, 1982.

⁶ Usp. Š. Jurić, *Katalog rukopisa Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu*. Sv. 1–4, Zagreb, 1991– (sv. 2, 1993, str. 22–23 /R 3727/; sv. 3, 1994, str. 126 /R 4710, 139–141/).

⁷ F. Fancev, »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«: *Građa za povijest književnosti hrvatske XII*, Zagreb, 1933, str. XLIV.

⁸ Usp. J. Kundek, *Protuletje novo illiti dar zahvalnoga szerdca ... prepostovanomu gospodinu Josefu Haramuztek ...* Zagreb, 1833; u *Predgovoru* prigodnice autor u latinskim stihovima sažeto objašnjava svoja verzifikacijska načela: *Naturam patriae linguae legesque Latinae/ Specto poesis...*

⁹ To su »Lučić, Vetranić, Minčetić, Hektorović, Nalešković, Čubranović, Bunić, Goce Ovčarević, Lukarić, Zlatarić, Primović, Mažibradić, Palmotić, Ranjina, Gundulić, Gjorgji, Bošković, Betondić, Sorgo, Vitezović, Petar Zrinski etc.«, a od književnica »*nobiles foeminae* Anna Bošković, Lucretia Bogašinović, Catharina Sorokočević etc.«: usp. o.c., str. 16.

¹⁰ *In conformitate illius patrioticae jam pridem per me vulgatae declarationis: 'Me natale solum ... Natio cara videbit.' — praecedens carmen lyricum illyrice reddidi, observando ejusdem metri slavicas — absque elisionibus — quantitates.*

¹¹ Radi lakše komparacije oba se teksta prenose bez ikakvih intervencija, onako kako su tiskana.

¹² Usp. 147–152: *Tu mihi nunc restas, teneris quam amplector ab annis./ A cunis, o Musa, meae pars optima vitae./ Quae nomen vatis mihi primo in flore dedisti./ Atque inde Invidiae mendaci saucia dente/ Talia fata subis, quondam velut illa Jacobi/ Fratribus a propriis scelerate vendita proles.*

¹³ Usp. bilj. uz deveti stih: *'Monsor' provenit a latino 'mons', et gallico 'or' ('aurum'), unde etymologice et historice bene dicitur 'mons aureus'.*

¹⁴ Usp. S. Ortner, o.c., str. XXXIII.

¹⁵ *Pjesme Marka Marulića*. Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, SPH 1, Zagreb, 1869, str. XIII.